

ارزیابی صفات مورفولوژی لاین‌های دابل هاپلوئید جو تحت شرایط کشت هیدروپونیک

حسن مسلمی^۱، محمود سلوکی^۲ و براتعلی فاخری^۲

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد، دانشگاه زابل، (نویسنده مسوول: moslemi.hasan@yahoo.com)

۲- دانشیار، دانشگاه زابل

تاریخ دریافت: ۹۳/۶/۱ تاریخ پذیرش: ۹۳/۸/۲۱

چکیده

در سال ۱۳۹۲، در دانشگاه زابل، آزمایشی در قالب طرح بلوک‌های کامل تصادفی با دو تکرار در محیط کشت هیدروپونیک انجام شد و طی آن ۷۲ لاین دابل هاپلوئید جو به همراه دو والد مورد مطالعه قرار گرفتند. صفات مورد مطالعه شامل صفات وزن تر و خشک ریشه و بخش هوایی و نسبت آن‌ها، طول ریشه و ساقه و نسبت آن‌ها، طول بلندترین برگ، طول کل گیاه، تراکم کلروفیل و میزان آب نسبی برگ (RWC) بوده است. تجزیه‌های آماری برای بررسی‌های فنوتیپی صفات شامل تجزیه واریانس، مقایسه میانگین، محاسبه هم‌بستگی‌های فنوتیپی بین صفات، تجزیه خوشه‌ای، تجزیه مؤلفه‌های اصلی و تجزیه عامل‌ها انجام گرفت. تفاوت بین لاین‌ها برای کلیه صفات - به جز میزان آب نسبی برگ - معنی‌دار بود. پس از مقایسه میانگین صفات، ۹ لاین (۴، ۵، ۳۰، ۳۳، ۳۶، ۳۹، ۴۹، ۶۷ و ۷۲) در کلاس A قرار گرفتند. حداکثر هم‌بستگی بین صفت طول ریشه با طول کل گیاه (۰/۹۲۵) مشاهده شد. در گروه‌بندی لاین‌ها با استفاده از تجزیه کلاستر، ۷ گروه شناخته شد و در تجزیه به مؤلفه‌های اصلی ۴ مؤلفه در مجموع ۶۲ درصد از تنوع توجیه و نتایج تجزیه به عامل‌های چندین عامل پنهانی استخراج گردیده که بیش از ۷۱ درصد از واریانس کل توجیه شده است.

واژه‌های کلیدی: جو، محیط کشت هیدروپونیک، هم‌بستگی، تجزیه به مؤلفه‌های اصلی، تجزیه به عامل‌ها

مقدمه

غلات یکی از مهم‌ترین منابع تولید مواد غذایی بشر است. جو از خانواده غلات (*Poaceae*) و از مهم‌ترین منابع تولید مواد غذایی بشر است. جو هم در تغذیه انسان (سوپ جو، آرد جو و نان جو) و هم در تغذیه دام (علوفه) مورد استفاده قرار می‌گیرد و عمده‌ترین موارد مصرف جو در تغذیه دام است (۴). جو به صورت مواد غذایی مالت دار نیز مورد استفاده قرار می‌گیرد که با توجه به خواص و اهمیت غذایی مالت و فرآورده‌های حاصل از آن در پزشکی، صنایع داروسازی، شیرینی‌پزی، نانوبی، صنعت نوشیدنی و نیز تهیه انواع الکل و غیره حائز اهمیت است (۱۳).

کشت هیدروپونیک شیوه کشت بدون خاک می‌باشد. پایه و اساس کشت هیدروپونیک عبارت است از: تغذیه گیاه در محلولی که کلیه عناصر غذایی لازم و اساسی گیاه در آن وجود دارد. به دلیل استفاده نکردن از خاک در این نوع کشت، استفاده از محلول‌های غذایی مناسب برای کشت اهمیت ویژه‌ای دارد. همچنین سایر شرایط محیطی اعم از نور، دما، pH، تهویه و ظروف کشت نیز در رشد گیاه مؤثر است. همچنین یکی از مهم‌ترین پارامترهای مؤثر در این کشت، استفاده از محلول غذایی مناسب برای تأمین عناصر و مواد مورد نیاز گیاه می‌باشد. برای تهیه این محلول می‌توان از فرمول‌های مختلف غذایی استفاده کرد. بنابراین آگاهی از خواص و آثار عناصر مختلف بر رشد گیاه، ضرورت دارد (۱۲). در این نوع کشت مهم‌ترین اندام گیاهی ریشه آن می‌باشد که مهم‌ترین قسمت نیز هست که در جذب مواد مورد نیاز گیاه نقش دارد (۳).

تجزیه و تحلیل‌های چند متغیره ابزاری کارآمد محسوب می‌شود که در برآورد تنوع ژنتیکی، تعیین سهم هر صفت از تنوع کل، طبقه‌بندی جوامع بیولوژیک و شناخت فاکتورهای مؤثر در تعیین ژنتیکی به کار می‌روند. از روش‌های چند متغیره، تجزیه خوشه‌ای، تجزیه به مؤلفه‌های اصلی و تجزیه به عامل‌ها به وفور برای برآورد تنوع ژنتیکی استفاده می‌شود. تجزیه خوشه‌ای روشی آماری است که مشاهدات را بر اساس شباهت میان یک یا چند متغیر دسته‌بندی می‌کند و در کشاورزی به طور گسترده‌ای برای تشریح تنوع ژنتیکی و گروه‌بندی جوامع و کاهش داده‌ها به کار می‌رود (۱). کرونینرگ و همکاران (۶) استفاده از برخی روش‌های تجزیه چند متغیره مانند تجزیه به مؤلفه‌های اصلی به همراه تجزیه کلاستر را به منظور تفکیک ژنوتیپ‌ها در دسته‌های محدود- که قابل دست‌ورزی باشند- مفید دانسته‌اند.

سجادیان (۱۰) برخی صفات مرتبط با کیفیت دانه جو را در ۷۲ لاین دابل هاپلوئید جو به همراه والدین آن‌ها مورد بررسی‌های آماری قرار داده است، نتایج نشان داد که بین لاین‌های مورد بررسی در اغلب صفات اندازه‌گیری شده تفاوت معنی‌داری وجود داشته و بیشترین هم‌بستگی بین صفت قدرت دیاستاتیک با آنزیم آلفا‌امیلاز مشاهده شد. سراجی (۱۱) در مطالعه‌ای ۱۶۷ اینبرد لاین نوترکیب گندم حاصل از تلاقی Babax و Seri M82 به همراه دو والد را تحت شرایط بدون تنش و تنش شوری در محیط کشت هیدروپونیک مطالعه کرد و برخی صفات مورفولوژیک و فیزیولوژیک را اندازه‌گیری کرده و با استفاده از روش‌های آماری چند متغیره را مورد بررسی قرار داد. این مطالعه به منظور بررسی و مقایسه تنوع

$$\text{هنایت الکتریکی اولیه} \times 100 = \frac{\text{هنایت الکتریکی ثانیه}}{\text{هنایت الکتریکی اولیه}} (\%) \text{ ضریب پایداری غشاء}$$

$$\text{RWC} = \frac{\text{وزن خشک برگ} - \text{وزن تازه برگ}}{\text{وزن خشک برگ} - \text{وزن تازه برگ}} \times 100$$

تجزیه‌های آماری برای بررسی‌های فنوتیپی صفات شامل تجزیه واریانس (بر مبنای طرح بلوک‌های کامل تصادفی)، مقایسه میانگین (به روش دانکن)، همبستگی صفات، تجزیه کلاستر، تجزیه به مولفه‌های اصلی و تجزیه به عامل‌ها انجام گردید و محاسبات آماری با استفاده از نرم‌افزارهای کامپیوتری EXCEL و SAS، SPSS انجام شد.

نتایج و بحث

نتایج حاصل از تجزیه واریانس ساده صفات در قالب طرح بلوک‌های کامل تصادفی نشان داده که تفاوت ژنوتیپ‌ها (والدین و لاین‌های مربوطه) در موارد زیر اختلاف معنی‌داری را نشان دادند: برای صفاتی چون تراکم کلروفیل، طول ریشه، نسبت طول ریشه به ساقه، طول برگ، طول کل گیاه، وزن تر ریشه، وزن تر اندام هوایی، نسبت وزن تر ریشه به اندام هوایی، وزن خشک ریشه و وزن خشک اندام هوایی در سطح احتمال ۱٪ و برای صفات، طول ساقه و نسبت وزن خشک ریشه به اندام هوایی و ضریب پایداری غشاء در سطح احتمال ۵٪ (جدول ۲).

صفات مورفولوژی لاین‌های مورد مطالعه جو در شرایط کشت هیدروپونیک انجام شد.

مواد و روش‌ها

آزمایشی بر پایه طرح بلوک‌های کامل تصادفی با دو تکرار در شرایط کشت هیدروپونیک در آزمایشگاه دانشگاه زابل در سال ۱۳۹۲ انجام شد و ۷۲ لاین دابل هاپلوئید جو (لاین‌های شماره ۱ تا ۷۲) به همراه والدین آن‌ها (استیتوئه و مورکس با شماره‌های ۷۳ و ۷۴) مورد بررسی قرار گرفتند. به منظور جوانه‌دار کردن بذرها، ابتدا بذرها پس از شست و شوی اولیه به مدت ۲۴ ساعت درون لیوان خیسانده شده و سپس در کاغذ کروماتوگرافی کشت شدند. پس از سبز شدن، گیاهچه‌ها به محیط کشت هیدروپونیک محتوی محلول غذایی هوگلدن تغییر یافته (جدول ۱) انتقال یافتند. دو هفته بعد از انتقال به محیط کشت هوگلدن، برخی صفات مورفولوژی یادداشت برداری شدند (شکل ۱). صفات مورد بررسی در این مطالعه، شامل: وزن تر و خشک ریشه (گرم)، وزن تر و خشک بخش هوایی (گرم) و نسبت آن‌ها، طول ریشه و ساقه (سانتی‌متر) و نسبت آن‌ها، طول بلندترین برگ (سانتی‌متر)، طول کل گیاه (سانتی‌متر)، تراکم کلروفیل، میزان رطوبت نسبی برگ (RWC) و ضریب پایداری غشاء بودند. میزان رطوبت نسبی برگ (RWC) و ضریب پایداری غشاء از طریق روابط زیر محاسبه شد (۹):

شکل ۱- کشت بذره‌های جو در درون کاغذ کروماتوگرافی و انتقال به محیط کشت هیدروپونیک
Fig 1. Planting of barley seeds in chromatography paper and transfer of plantlets on hydroponic condition

جدول ۱- ترکیب محیط غذایی محلول هوگلند تغییر یافته برای کشت هیدروپونیک

Table 1. The combination of a modified Hoagland solution for hydroponic condition

عناصر ماکرو	وزن مولکولی	مقدار مورد نیاز برای محیط غذایی (IX) (gr/L)	مقدار مورد نیاز برای تهیه محلول ذخیره‌ای (20X) (gr)	حجم نهایی محلول	مقدار مورد نیاز برای یک لیتر محلول
KNO ₃	۱۰۱/۱۰	۰/۳۰۳۳	۶/۰۶	۵۰۰ mL	۲۵ mL
Ca(NO ₃) ₂ .4H ₂ O	۲۳۶/۱۶	۰/۴۷۲۳	۹/۴۵		
NH ₄ H ₂ PO ₄	۱۱۵/۰۸	۰/۱۱۱۵	۲/۳		
MgSO ₄ .7H ₂ O	۲۴۶/۴۸	۰/۱۲۳۲	۲/۴۶		
عناصر میکرو	وزن مولکولی	مقدار مورد نیاز برای محیط غذایی (IX) (gr/L)	محلول ذخیره ای (1000X) (gr)	حجم نهایی محلول	مقدار مورد نیاز برای یک لیتر محلول
KCl	۷۴/۵۵	۰/۰۰۳۷۳	۳/۷۲۸	۱۰۰۰ mL	۱ mL
H ₃ BO ₃	۶۱/۸۳	۰/۰۰۱۵۵	۱/۵۴۶		
MnSO ₄ .H ₂ O	۱۶۹/۰۱	۰/۰۰۰۳۴	۰/۳۴		
ZnSO ₄ .7H ₂ O	۲۸۷/۵۴	۰/۰۰۰۵۸	۰/۵۸		
CuSO ₄ .5H ₂ O	۲۴۹/۶۸	۰/۰۰۰۱۲۴	۰/۱۲۴		
H ₂ MoO ₄ (85%MoO ₃)	۱۶۱/۹۷	۰/۰۰۰۰۸	۰/۰۸		
ترکیب آهن	وزن مولکولی	مقدار مورد نیاز برای محیط غذایی (IX) (gr/L)	محلول ذخیره‌ای (100X) (gr)	حجم نهایی محلول	مقدار مورد نیاز برای یک لیتر محلول
یا NaFeDTPA(10%Fe) C ₁₀ H ₁₂ FeN ₂ NaO ₈ .3H ₂ O	۵۵۸/۵۰	۰/۰۶	۶	۲۵۰ mL	۲/۵mL
اختیاری	وزن مولکولی	مقدار مورد نیاز برای محیط غذایی (IX) (gr/L)	محلول ذخیره‌ای (gr)	حجم نهایی محلول	مقدار مورد نیاز برای یک لیتر محلول
NiSO ₄ .6H ₂ O	۲۶۲/۸۶	۰/۵۲۵۷	-	-	-
Na ₂ .SiO ₃ .9H ₂ O	۲۸۴/۲۰	۰/۲۸۴۲	-	-	-

جدول ۲- نتایج تجزیه واریانس صفات مورد مطالعه در ۷۲ لاین و ۲ والد جو در شرایط کشت هیدروپونیک

Table 2. The results of analysis of variance for studied traits in 72 barley lines with two parents in hydroponic condition

میانگین مربعات (MS)														
منابع تغییرات	درجه آزادی	تراکم کلروفیل	طول ریشه	طول ساقه	طول ریشه/ساقه	طول برگ	طول کل گیاه	وزن تر ریشه	وزن تر اندام هوایی	وزن تر ریشه/اندام هوایی	وزن خشک ریشه	وزن خشک اندام هوایی	وزن خشک ریشه/اندام هوایی	ضریب ضریب پایداری غشاه نسبی
تکرار	۱	۲۰/۳	۳/۶۳ ^{ns}	۴/۲۵	۰/۱۹۶	۱۴/۶۱ ^{ns}	۹/۸۰ ^{ns}	۰/۰۰۴	<۰/۰۰۱ ^{ns}	۰/۰۴۳	۰/۰۱	<۰/۰۰۱ ^{ns}	<۰/۰۰۱ ^{ns}	۱/۱۶ ^{ns}
تیمار	۷۳	۱/۵۲	۳۶/۴	۱/۵۶	۰/۰۹۱	۱۴/۶۱	۴/۳۸	<۰/۰۰۱	۰/۰۰۵۴	۰/۰۰۶۹	<۰/۰۰۱	<۰/۰۰۱	<۰/۰۰۱	۲۵۶ ^{ns}
اشتهاء	۷۳	۰/۸۴	۲/۶۶	۸/۴۶	۰/۰۴۱	۵/۵۷	۰/۰۰۳۸	<۰/۰۰۱	۰/۰۰۲۹	۰/۰۰۳۸	<۰/۰۰۱	<۰/۰۰۱	<۰/۰۰۱	۱۹/۱۶
CV	-	۳۶/۹	۱۸/۹	۱۲/۰۶	۱۹/۷	۱۱/۰۵	۱۴/۰۶	۱۲/۷	۱۶/۸	۱۴/۰۶	۱۲/۴۳	۱۷/۴۳	۱۷/۴۳	۲۵/۸
میانگین	-	۲/۴۹	۸/۶۳	۱/۰۴	۱/۰۳	۲۱/۳۶	۱۲/۲۵	۰/۱۳۹	۰/۳۲	۰/۴۴	۰/۰۲	۰/۰۲۳	۰/۰۲۳	۵۳/۷

ns، * و **: به ترتیب عدم اختلاف معنی‌دار در سطح ۰/۰۵، اختلاف معنی‌دار در سطح ۰/۰۵ و اختلاف معنی‌دار در سطح ۰/۰۱

در بین صفات مورد بررسی میزان رطوبت نسبی برگ نیز اختلاف معنی‌دار نشان نداد. بر اساس نتایج مقایسه میانگین، والد ۷۳ برای صفت ضریب پایداری غشاء (۷۶/۷۴ درصد)، والد ۷۴ برای صفات وزن خشک ریشه (۰/۰۳۹ گرم) و وزن خشک اندام هوایی (۰/۰۳۵ گرم) در کلاس A قرار گرفتند. در بین لاین‌های مورد بررسی، لاین‌های زیر بیشترین مقدار را داشتند: لاین ۳۳ برای صفات طول برگ (۲۷/۷۲ سانتی‌متر) و وزن تر اندام هوایی (۰/۴۳۸ گرم)، لاین ۷۲ برای تراکم کلروفیل (۴/۵۵) و نسبت طول ریشه به ساقه (۱/۶۱)، لاین ۴۹ برای طول ریشه (۱۲/۳۵ سانتی‌متر) و طول کل گیاه (۲۲/۰۷ سانتی‌متر)، لاین ۴ برای طول ساقه (۱۰/۴۵ سانتی‌متر)، لاین ۵ برای وزن تر ریشه (۰/۱۸۴ گرم)، لاین ۶۷ برای نسبت وزن تر ریشه به اندام هوایی (۰/۵۸۶)، لاین ۳۰ برای نسبت وزن خشک ریشه به اندام هوایی (۰/۹۰۱) و لاین ۳۶ و ۳۹ برای ضریب پایداری غشاء (۶۸ درصد) (جدول نتایج مقایسه میانگین ارائه نشده است).

نتایج ضرایب هم‌بستگی ساده بین صفات نشان می‌دهد که هم‌بستگی بین برخی صفات مورد مطالعه در سطح کمتر از یک درصد و پنج درصد معنی‌دار می‌باشد (جدول ۳). بین اکثر صفات هم‌بستگی مثبت و معنی‌داری وجود دارد که بیشترین مقدار هم‌بستگی مثبت را به صورت زیر نشان می‌دهد: صفت طول ریشه با طول کل گیاه (۰/۹۲۵) و نسبت طول ریشه به ساقه (۰/۸۴)، وزن تر اندام هوایی با وزن خشک اندام هوایی (۰/۷۹۴)، وزن تر ریشه با وزن خشک ریشه (۰/۷۲۵) و طول برگ با وزن تر اندام هوایی (۰/۷۱۷) و بیشترین هم‌بستگی منفی را صفات وزن خشک اندام هوایی با نسبت وزن خشک ریشه به اندام هوایی (۰/۶۲۸-) و وزن تر ریشه به اندام هوایی (۰/۵۸۲-)، ضریب پایداری غشاء فقط با صفت وزن تر ریشه به اندام هوایی هم‌بستگی منفی و معنی‌دار در سطح ۵ درصد (۰/۲۳۶-) نشان داد و صفت درصد رطوبت نسبی برگ با هیچ کدام از صفات، هم‌بستگی معنی‌داری را نشان نداده است. در مطالعه سراجی (۱۱) نتایج تجزیه واریانس تفاوت معنی‌داری را بین لاین‌ها برای اکثر صفات مورد بررسی نشان داد و نیز بیشترین مقدار هم‌بستگی مثبت بین وزن تر بخش هوایی با وزن خشک بخش هوایی (۰/۹۴) مشاهده شد.

تجزیه خوشه‌ای برای گروه‌بندی افراد یا ژنوتیپ‌ها به کار می‌رود. در این تحقیق تجزیه خوشه‌ای بر اساس میانگین صفات داده‌های اصلی برای تمامی صفات انجام گردید که نتایج آن‌ها به صورت دندروگرام (Dendrogram) نشان داده شده است که محور افقی نشان‌دهنده فاصله اقلیدسی بین افراد است (شکل ۲). دندروگرام مربوط به کلیه صفات اندازه‌گیری شده، نشان داد که کلیه لاین‌های مورد بررسی در ۷ خوشه قرار گرفتند: خوشه اول شامل ۴۹ لاین و خوشه‌های

بعدی به ترتیب شامل ۱۴ لاین (۱، ۳، ۳۷، ۳۹، ۴۴، ۴۶، ۵۰، ۵۳، ۵۷، ۵۸، ۶۰، ۶۸، ۶۹، ۷۱)، ۴ لاین (۳۶، ۴۰، ۷۲ و ۷۳)، ۳ لاین (۶، ۱۰ و ۱۹)، ۲ لاین (۵۱ و ۵۲) و خوشه‌های ۶ و ۷ هر کدام شامل ۱ لاین (به ترتیب ۲۳ و ۴۹). نتایج حاصل از تجزیه به مولفه‌های اصلی نشان داد که چهار مولفه مقدار بیشتر از یک داشته و در مجموع حدود ۶۲ درصد تنوع کل موجود بین داده‌ها را توجیه کردند (جدول ۴). هر یک از این مولفه‌ها ترکیب خطی از ۱۴ متغیر اولیه بوده و در برگیرنده واریانس آن‌ها نیز می‌باشد. از این رو تنوع موجود در ارقام مورد ارزیابی از نظر ۱۴ صفت به راحتی با تعداد کمی از مولفه‌های جدید-که با همدیگر هم‌بستگی ندارند- قابل توجیه می‌باشد. سهم هر کدام از چهار مولفه اول به ترتیب حدود ۱۸، ۱۷، ۱۴ و ۱۲ درصد بوده و مجموعاً ۶۲ درصد از تنوع موجود در داده‌های اولیه را توجیه نموده است. صفات وزن خشک اندام هوایی، نسبت وزن خشک ریشه به ساقه، ضریب پایداری غشاء، طول ساقه، طول ریشه و نسبت طول ریشه به طول ساقه از اجزای اصلی مولفه اول هستند، به این ترتیب، از نظر این صفات این مولفه قادر است گروه‌بندی خوبی بین لاین‌ها ایجاد نماید. مولفه دوم بیشتر ناشی از صفات وزن تر اندام هوایی، وزن تر ریشه و نسبت وزن تر ریشه به ساقه بود. بدین ترتیب تفکیک لاین‌ها از نظر این صفات عملی است. طول برگ، طول ریشه، وزن خشک ریشه، وزن خشک اندام هوایی و درصد رطوبت نسبی از مهم‌ترین اجزای مولفه سوم هستند و این مولفه نیز در گروه‌بندی ارقام از نظر صفات نامبرده می‌تواند مفید باشد. مولفه چهارم ناشی از طول کل گیاه، طول ریشه به ساقه، و تراکم کلروفیل بوده است. در مطالعه سراجی (۱۱) روی ۱۶۷ اینبرد لاین گندم در شرایط نرمال و شوری، نتایج تجزیه به مولفه‌های اصلی نشان داد که ۵ مولفه بیش از ۶۶ درصد از تغییرات را برای شرایط نرمال و برای شرایط شوری ۷ مولفه ۷۷/۱ درصد از تغییرات را توجیه کرد. با توجه به نتایج هم‌بستگی برای چهار مولفه اصلی روی صفات مورد مطالعه، از آنجایی که سه مولفه اول حدود ۵۰ درصد از تنوع کل را توجیه نمود لذا مؤلفه‌های غالب در توجیه تنوع می‌باشند. با توجه به ضرایب این مؤلفه‌ها در تمایز نخستین، دومین و سومین در کل جامعه، صفات وزن خشک ریشه به اندام هوایی (۰/۵۸۵-، $r^2=$)، ضریب پایداری غشاء (۰/۵۸۲-، $r^2=$)، طول ریشه به ساقه (۰/۵۶۳-، $r^2=$)، طول ساقه (۰/۵۲۳-، $r^2=$) و وزن خشک اندام هوایی (۰/۵۱۱-، $r^2=$) سهم عمده‌ای را در تنوع نخستین و صفات وزن تر اندام هوایی (۰/۷۰۳-، $r^2=$) و وزن تر ریشه به اندام هوایی (۰/۶۸۱-، $r^2=$)، سهم قابل توجهی را در تنوع دومین و صفت وزن تر ریشه (۰/۵۰۸-، $r^2=$)، طول برگ (۰/۴۹۸-، $r^2=$) و وزن خشک ریشه (۰/۴۹۲-، $r^2=$) و سهم عمده‌ای را در تنوع سومین دارا می‌باشند (جدول ۵).

جدول ۳- نتایج ضریب همبستگی بین صفات مورد مطالعه در ۷۲ لاین و ۲ والد جو در شرایط کشت هیدروپونیک

Table 3. The results of correlation coefficient between studied traits in 72 barley lines with two parents in hydroponic condition

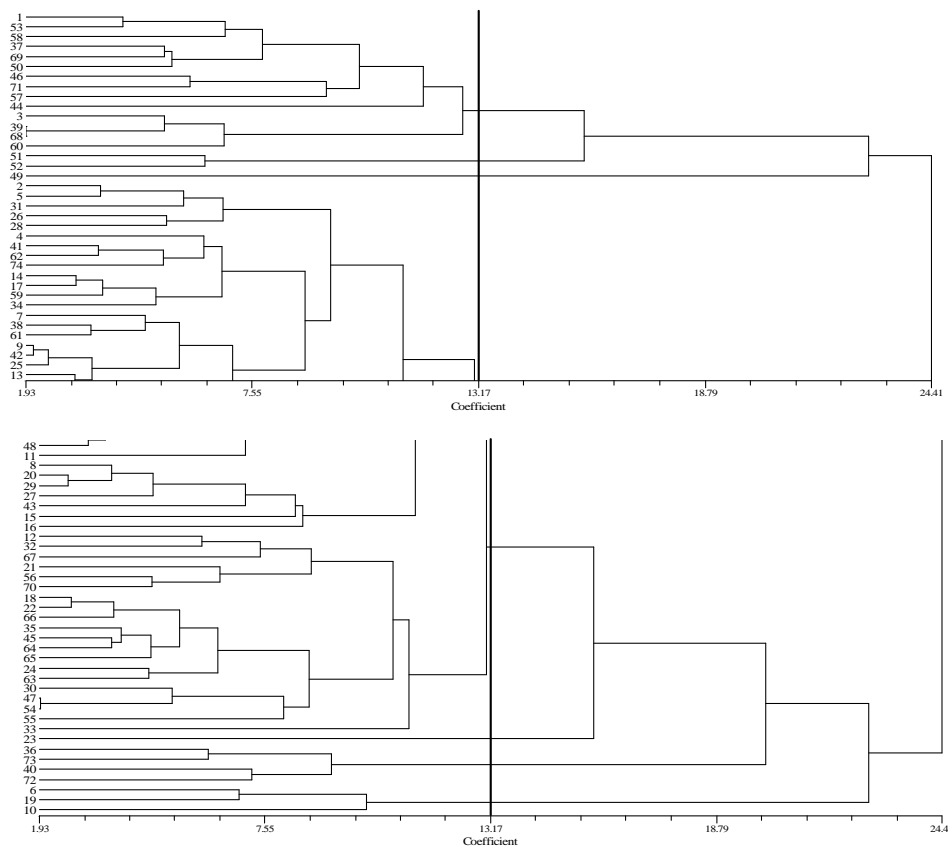
صفت	تراکم کلروفیل	طول ریشه	طول ساقه	طول ریشه/ ساقه	طول برگ	طول کل گیاه	وزن تر ریشه	وزن تر اندام هوایی	وزن تر ریشه/ اندام هوایی	وزن خشک ریشه	وزن خشک اندام هوایی	وزن خشک ریشه/ اندام هوایی	درصد ضریب پایداری غشاه	درصد رطوبت نسبی
تراکم کلروفیل	۱													
طول ریشه	۰/۰۰۴	۱												
طول ساقه	۰/۰۷۵	۰/۳۰۲ ^{**}	۱											
طول ساقه/ ریشه	-۰/۰۱۱	-۰/۸۴ ^{**}	-۰/۲۴۹ ^{**}	۱										
طول برگ	۰/۰۰۵	۰/۳۱۵ ^{**}	۰/۴۳۷ ^{**}	۰/۰۷۱	۱									
طول کل گیاه	-۰/۰۳۳	۰/۹۲۵ ^{**}	۰/۶۴۳ ^{**}	۰/۵۷۶ ^{**}	۰/۴۲۸ ^{**}	۱								
وزن تر ریشه	-۰/۰۰۵	۰/۵ ^{**}	۰/۳۳۵ ^{**}	۰/۳۰۴ ^{**}	۰/۳۹۷ ^{**}	۰/۵۲۶ ^{**}	۱							
وزن تر اندام هوایی	۰/۲۱	۰/۴۹۷ ^{**}	۰/۶۱۹ ^{**}	۰/۱۴۹	۰/۷۱۷ ^{**}	۰/۶۴۷ ^{**}	۰/۵۹۳ ^{**}	۱						
وزن تر ریشه/ اندام هوایی	-۰/۳۰۶ ^{**}	-۰/۰۶	-۳۷۳ ^{**}	۰/۱۴۵	-۴۳۶ ^{**}	-۰/۱۹۷	۰/۲۸۶ ^{**}	-۰/۵۸۲ ^{**}	۱					
وزن خشک ریشه	۰/۰۴۳	۰/۴۰۳ ^{**}	۰/۲۶۹ ^{**}	۰/۲۴۷ ^{**}	۰/۳۳ ^{**}	۰/۴۳۱ ^{**}	۰/۷۲۵ ^{**}	۰/۱۸۵	۰/۴۵۲ ^{**}	۱				
وزن خشک اندام هوایی	۰/۲۲۹	۰/۴۳۳ ^{**}	۰/۴۷۹ ^{**}	۰/۱۵۱	۰/۵۰۳ ^{**}	۰/۵۳۹ ^{**}	۰/۵۵۵ ^{**}	-۰/۳۹۱ ^{**}	۰/۷۹۴ ^{**}	-۰/۵۸۳ ^{**}	۱			
وزن خشک ریشه/ اندام هوایی	-۰/۲۴ ^{**}	-۰/۰۶۳	-۳۱۱ ^{**}	۰/۱۲۸	-۰/۲۴۱ ^{**}	-۰/۱۷۵	۰/۰۰۴	۰/۶۱۵ ^{**}	-۰/۴۷۶ ^{**}	۰/۱۸۹	-۰/۶۲۸ ^{**}	۱		
ضریب پایداری غشاه	۰/۱	-۰/۰۹۳	-۰/۱۰۸	-۰/۰۱	۰/۰۳۹	-۰/۱۱۹	-۰/۱۰۲	-۰/۲۳۶ ^{**}	۰/۰۶۸	-۰/۱۱۹	-۰/۰۲۲	-۰/۱۲۴	۱	
درصد رطوبت نسبی	۰/۱۳۲	۰/۰۹۳	۰/۰۹۶	۰/۰۵۳	۰/۰۵۹	-۰/۱۱۳	۰/۰۲۷	۰/۱۰۴	۰/۱۰۴	۰/۰۵۷	۰/۰۶۶	-۰/۰۲۹	-۰/۱۱۲	۱

*: اختلاف معنی دار در سطح ۰/۰۵

** : اختلاف معنی دار در سطح ۰/۰۱

با هم همبستگی دارند و علامت بار عاملی مثبت و منفی به ترتیب نشان دهنده همبستگی مثبت و منفی می باشد. صفات وزن تر ریشه، وزن تر اندام هوایی، نسبت وزن تر ریشه به اندام هوایی، وزن خشک اندام هوایی، نسبت وزن خشک ریشه به اندام هوایی و نسبت طول ریشه به ساقه (به ترتیب ۷۳، ۷۶، ۸۴، ۶۹، ۷۶ و ۷۲) در عامل اول بیشترین بار عاملی مثبت را به خود اختصاص دادند. بر این اساس این عامل، عامل وزنی نام گذاری شد. در عامل دوم تراکم کلروفیل، طول ساقه و طول برگ (به ترتیب ۷۶، ۷۷ و ۹۳) بیشترین بار عاملی مثبت را داشتند که این عامل، عامل نوری نام گذاری شد. صفات وزن خشک ریشه و ضریب پایداری غشاء (به ترتیب ۷۸ و ۷۷) بیشترین بار عاملی مثبت و طول ریشه (۶۷) بیشترین بار عاملی منفی را در عامل سوم به خود اختصاص دادند و عامل پایداری غشاء نامیده شد. و در عامل چهارم طول کل گیاه و درصد رطوبت نسبی (۶۳ و ۵۶) بیشترین بار عاملی مثبت را داشتند و عامل ظرفیت نگهداری آب از طریق گیاه نام گذاری شد. در مطالعه سراجی (۱۱) تجزیه به عامل های صفات مورد بررسی، عوامل پنهانی مؤثر بر مقاومت به شوری را مشخص نموده که از آن جمله می توان عامل های جوانه زنی، نوری، ظرفیت نگهداری آب را نام برد. مهرآوران (۷) با انجام تجزیه به عامل ها برای صفات مقاومت به خشکی جو در شرایط تنش خشکی، ۶ عامل به دست آورد که ۷۵ درصد تغییرات را توجیه کردند.

صفات فوق که بر مبنای سه مؤلفه غالب بیشترین سهم را در ایجاد تنوع داشتند، اساسی ترین صفات بوده و در برنامه های به نژادی نیاز به توجه بیشتری دارند. سجادیان (۱۰) در بررسی ۷۲ لاین دابل هاپلوئید جو با استفاده از روش تجزیه به مولفه های اصلی، نشان داد که سه مولفه حدود ۶۵ درصد تغییرات را توجیه کردند. برای اندازه گیری فاکتورهای مشترک بین صفات از تجزیه به عامل ها استفاده شد. این روش نیز یکی دیگر از روش های کاهش متغیرها به حساب می آید. در تجزیه به عامل ها ساختاری مشکل از عامل های مستقل به دست می آید (۵). نتایج تجزیه به عامل ها نشان داد، چهار فاکتور مقادیر ویژه بزرگ تر از یک داشتند و در مجموع حدود ۷۱ درصد از تغییرات را توجیه کردند. به نحوی که سهم عامل های اول تا چهارم به ترتیب ۳۱، ۲۱، ۱۱ و ۸ درصد تغییرات کل بود (جدول ۶). بر اساس نتایج حاصله میزان اشتراک برای اکثر صفات بالا بوده است که این امر نشان دهنده مناسب بودن تعداد فاکتورهای انتخابی است و فاکتورهای انتخابی توانسته اند، تغییرات صفات را به نحو مطلوب توجیه کنند. برای تفسیر بهتر ضرایب عاملی بزرگ تر از ۰/۵ از ضرایب عاملی معنی دار در نظر گرفته شد. بزرگ ترین ضرایب عاملی در میان ضرایب هر عامل، در حقیقت نشان دهنده صفت یا صفاتی است که بیشترین نقش را در آن عامل ها دارد. بر اساس متغیر مربوط به آن ضرایب عاملی، می توان عامل ها را نام گذاری کرد. صفاتی که با هم در یک عامل قرار می گیرند و دارای بار عاملی یکسانی هستند،

شکل ۲- دندروگرام کلی حاصل از تجزیه خوشه ای بر اساس صفات مورد مطالعه در ۷۲ لاین و ۲ والد جو
 Fig 2. The dendrogram of cluster analysis for studied traits in 72 barley lines with two parents

جدول ۴- نتایج تجزیه به مؤلفه‌های اصلی صفات مورد مطالعه در ۷۲ لاین و ۲ والد جو در شرایط کشت هیدروپونیک
Table 4. The results of principle component analysis for studied traits in 72 barley lines with two parents in hydroponic condition

مؤلفه				
صفات	مؤلفه اول	مؤلفه دوم	مؤلفه سوم	مؤلفه چهارم
تراکم کلروفیل	۰/۲۱۷	-۰/۲۵۴	-۰/۲۷۸	-۰/۳۸۴
طول ریشه	۰/۳۰۳	-۰/۲۴۷	-۰/۳۳۳	-۰/۰۸۴
طول ساقه	۰/۳۲۹	-۰/۱۹۳	-۰/۱۷۶	۰/۲۸۶
طول ساقه/طول ریشه	۰/۳۵۴	-۰/۰۷۸	۰/۰۹۹	۰/۳۸۴
طول برگ	۰/۲۷۲	۰/۱۳۶	۰/۳۵۳	۰/۳۴۶
طول کل گیاه	-۰/۱۴۲	-۰/۲۶۰	۰/۲۷۲	-۰/۴۳۰
وزن تر ریشه	۰/۱۸۴	۰/۳۱۶	۰/۳۵۹	-۰/۰۶۲
وزن تر اندام هوایی	۰/۰۸۰	۰/۴۶۰	۰/۱۶۷	-۰/۱۷۰
وزن تر اندام هوایی/ وزن تر ریشه	-۰/۰۶۳	۰/۴۴۶	-۰/۱۷۰	-۰/۱۶۳
وزن خشک ریشه	-۰/۱۸۴	۰/۳۲۱	-۰/۳۴۸	-۰/۰۳۷
وزن خشک اندام هوایی	-۰/۳۲۱	۰/۱۲۲	-۰/۳۳۲	۰/۲۹۶
وزن خشک/اندام هوایی	-۰/۳۶۸	-۰/۰۷۶	-۰/۱۰۰	۰/۳۲۷
ضریب پایداری غشاء	-۰/۳۶۶	-۰/۲۰۴	۰/۱۹۱	۰/۲۱۸
درصد رطوبت نسبی	-۰/۲۸۹	-۰/۲۶۳	۰/۳۳۸	-۰/۰۹۱
مقدار ویژه	۲/۵۳۵	۲/۳۳۷	۱/۹۹۶	۱/۷۲۳
واریانس نسبی	۰/۱۸۱۱	۰/۱۶۶۹	۰/۱۴۲۶	۰/۱۲۳۱
واریانس تجمعی	۰/۱۸۱۱	۰/۳۴۸۱	۰/۴۹۰۷	۰/۶۱۳۸

جدول ۵- هم‌بستگی برای چهار مؤلفه اصلی صفات مورد مطالعه در ۷۲ لاین و ۲ والد جو در شرایط کشت هیدروپونیک
Table 5. The correlation for 4 principle component of studied traits in 72 barley lines with two parents in hydroponic condition

مؤلفه				
صفات	مؤلفه اول	مؤلفه دوم	مؤلفه سوم	مؤلفه چهارم
تراکم کلروفیل	۰/۳۴۶	-۰/۳۸۸	-۰/۳۹۳	-۰/۵۰۴
طول ریشه	۰/۴۸۲	-۰/۳۷۸	-۰/۴۷۱	-۰/۱۱۱
طول ساقه	۰/۵۲۳	-۰/۲۹۶	-۰/۲۴۹	۰/۲۷۵
طول ساقه/طول ریشه	۰/۵۶۳	-۰/۱۱۹	۰/۱۴۰	۰/۵۰۴
طول برگ	۰/۴۳۴	۰/۲۰۸	۰/۴۹۸	۰/۴۵۴
طول کل گیاه	-۰/۲۲۶	-۰/۳۹۷	۰/۳۸۵	-۰/۵۶۴
وزن تر ریشه	۰/۲۹۳	۰/۴۸۳	۰/۵۰۸	-۰/۰۸۱
وزن تر اندام هوایی	۰/۱۲۷	۰/۷۰۳	۰/۲۳۶	-۰/۲۲۴
وزن تر اندام هوایی/ وزن تر ریشه	-۰/۱۰۱	۰/۶۸۱	-۰/۲۴۰	-۰/۲۱۴
وزن خشک ریشه	-۰/۲۹۳	۰/۴۹۱	-۰/۴۹۲	-۰/۰۴۹
وزن خشک اندام هوایی	-۰/۵۱۱	۰/۱۸۶	-۰/۴۵۵	۰/۳۸۹
وزن خشک/اندام هوایی	-۰/۵۸۵	-۰/۱۱۷	-۰/۱۴۲	۰/۴۲۹
ضریب پایداری غشاء	-۰/۵۸۲	-۰/۲۱۱	۰/۲۷۰	۰/۲۸۶
درصد رطوبت نسبی	-۰/۴۶۱	-۰/۴۰۲	۰/۴۷۸	-۰/۱۲۰

* و ** به ترتیب معنی‌داری در سطح ۵ و ۱ درصد

(۰/۶۲۸-) نشان دادند. به منظور برنامه‌ریزی برای انتخاب بهتر در برنامه‌های اصلاحی، توجه به هم‌بستگی‌های بین صفات از اهمیت زیادی برخوردار است زیرا در مواردی که صفاتی در یک گیاه وراثت‌پذیری پایینی دارد، می‌توان از صفاتی با وراثت‌پذیری بالاتر و همبسته با آن صفت، به صورت معیاری غیرمستقیم در گزینش استفاده نمود (۲). نتایج حاصل از تجزیه کلاستر نشان داد که کلیه لاین‌های مورد بررسی در ۷ کلاستر قرار گرفتند. کلاستر اول شامل ۴۹ لاین (۶۶ درصد از کل لاین‌ها) و کلاسترهای بعدی به ترتیب شامل ۱۴ لاین (۱۹ درصد)، ۴ لاین (۵/۴ درصد)، ۳ لاین (۴ درصد)، ۲ لاین (۲/۷ درصد) و کلاسترهای ۶ و ۷ هر کدام شامل ۱ لاین (۱/۳ درصد) می‌باشد. در پروژهای اصلاحی هر چه فاصله ژنتیکی والدین بیشتر باشد، در نسل‌های تفکیک بعد از دورگ‌گیری نیز تنوع بیشتری ایجاد می‌شود. همچنین تلاقی بین اینبرد لاین‌های دور نتایج مطلوب تری را در بر

نتایج حاصل از تجزیه واریانس صفات نشان داده که برای اغلب صفات مورد بررسی در سطح احتمال ۱٪ و ۵٪ اختلاف معنی‌داری وجود داشت به طوری که این نتایج حاکی از وجود اختلاف و تنوع کافی در بین لاین‌های مورد مطالعه می‌باشد. با توجه به تنوع موجود برای اغلب صفات استنباط می‌شود که انتخاب برای بهبود آن‌ها می‌تواند موثر باشد. البته بازدهی انتخاب تا حدود زیادی بستگی به توارث‌پذیری صفات دارد. بر اساس نتایج مقایسه میانگین، از بین ۷۲ لاین مورد بررسی ۹ لاین (۴، ۵، ۳۰، ۳۳، ۳۶، ۳۹، ۴۹، ۶۷ و ۷۲) برای صفات مختلف در کلاس A قرار گرفتند. همچنین نتایج ضرایب هم‌بستگی ساده بین صفات نشان می‌دهد، بین اکثر صفات هم‌بستگی مثبت و معنی‌داری وجود دارد که بیشترین مقدار هم‌بستگی مثبت را صفت طول ریشه با طول کل گیاه (۰/۹۲۵) و بیشترین هم‌بستگی منفی را صفت وزن خشک اندام هوایی با نسبت وزن خشک ریشه به اندام هوایی

باشد. با توجه به نتایج تجزیه به عامل‌ها، چهار فاکتور اول در مجموع حدود ۷۱ درصد از تغییرات را توجیه کرده و بر اساس نتایج، این چهار عامل به ترتیب عامل وزنی، عامل نوری، عامل پایداری غشاء و عامل ظرفیت نگهداری آب از طریق گیاه نام‌گذاری شدند. در تجزیه به عامل‌ها علاوه بر دسته‌بندی صفات، ترتیب و اهمیت- هرچند تفسیر بیولوژیکی عوامل استخراج شده تا حد قابل ملاحظه‌ای به ژنوتیپ‌های مورد بررسی و صفاتی که اندازه‌گیری شدند، بستگی دارد-، هریک از آن‌ها در نتیجه کلی داده‌ها مشخص گردید.

در این آزمایش ۷۲ لاین به همراه دو والد مورد بررسی قرار گرفت و از لحاظ تنوع ژنتیکی تفاوت‌های قابل توجهی در صفات مورد بررسی مشاهده شد که این نتایج می‌تواند در برنامه‌های آتی اصلاحی جو، به انتخاب و غربال سریع مواد اصلاحی در مراحل اولیه رشد منجر شود.

خواهد داشت و نتایج حاصل دارای هتروزیس بیشتری نسبت به دو ژنوتیپی هستند که در یک خوشه قرار دارند. بدین ترتیب امکان جمع‌آوری ژن‌های مطلوب‌تر در نتایج فراهم می‌شود (۸). نتایج حاصل از تجزیه به مولفه‌های اصلی نشان داد که چهار مولفه اول در مجموع حدود ۶۲ درصد تنوع کل موجود بین داده‌ها را توجیه کرده، با توجه به اینکه صفات وزن خشک ریشه به اندام هوایی ($r=0/585$)، ضریب پایداری غشاء ($r=0/582$)، طول ریشه به ساقه ($r=0/563$)، طول ساقه ($r=0/523$)، وزن خشک اندام هوایی ($r=-0/511$) وزن تر اندام هوایی ($r=0/703$) و وزن تر ریشه به اندام هوایی ($r=-0/681$)، صفت وزن تر ریشه ($r=0/508$)، طول برگ ($r=0/498$) و وزن خشک ریشه ($r=0/492$) سهم عمده‌ای را در تنوع نخستین، دومین و سومین دارند، به نظر می‌رسد استفاده از مولفه‌های اول، دوم و سوم برای تفکیک لاین‌های دارای رشد رویشی بهتر از نظر طول و وزن گیاه می‌تواند مفید

جدول ۶- نتایج تجزیه عاملی صفات مورد مطالعه در ۷۲ لاین و ۲ والد جو در شرایط کشت هیدروپونیک

Table 6. The results of factor analysis between studied traits in 72 barley lines with two parents in hydroponic condition

صفت	میزان اشتراک	۱	۲	۳	۴
تراکم کلروفیل	۰/۶۹	-۰/۰۷۵۱	۰/۷۵۷۹	-۰/۱۳۷۷	-۰/۳۰۲۵
طول ریشه	۰/۶۱	-۰/۰۵۱۷	۰/۱۳۳۹	-۰/۶۷۷۶	-۰/۳۶۶۸
طول ساقه	۰/۸۳	۰/۴۳۸۶	۰/۷۷۵۳	-۰/۰۶۹۳	۰/۱۶۷۳
طول ساقه/طول ریشه	۰/۶۲	۰/۷۲۵۸	-۰/۳۵۱۹	-۰/۱۸۵۳	۰/۰۰۲۷
طول برگ	۰/۸۹	۰/۰۳۳۳	۰/۹۲۶۴	-۰/۰۲۷۲	۰/۱۸۳۱
طول کل گیاه	۰/۴۳	۰/۱۰۸۹	۰/۱۰۷۳	۰/۱۴۲۸	۰/۶۲۵۷
وزن تر ریشه	۰/۶۴	۰/۷۳۰۳	-۰/۰۷۳۱	-۰/۱۶۴۸	۰/۲۶۷۶
وزن تر اندام هوایی	۰/۸۱	۰/۷۶۵۱	۰/۳۵۱۹	۰/۲۶۰۲	-۰/۱۷۱۰
وزن تر اندام هوایی/ وزن تر ریشه	۰/۹۲	۰/۸۴۲۸	۰/۱۱۵۷	-۰/۴۱۸۲	۰/۱۵۰۹
وزن خشک ریشه	۰/۸۴	-۰/۲۲۲۸	۰/۲۲۶۸	۰/۷۸۰۹	-۰/۳۶۵۹
وزن خشک اندام هوایی	۰/۷۳	۰/۶۹۳۹	۰/۳۴۶۶	۰/۲۶۱۱	-۰/۲۴۹۸
وزن خشک/اندام هوایی	۰/۸۳	۰/۷۶۰۷	۰/۳۱۵۳	-۰/۴۴۱۴	-۰/۰۸۳۰
ضریب پایداری غشاء	۰/۶۸	-۰/۳۴۳۳	۰/۱۱۳۳	۰/۷۷۱۱	-۰/۱۰۴۴
درصد رطوبت نسبی	۰/۳۹	-۰/۱۳۲۷	-۰/۰۵۲۸	-۰/۲۲۶۶	۰/۵۶۸۰
مقدار ویژه	-	۴/۳۷۲	۲/۸۹۳	۱/۴۵۸	۱/۲۰۰
واریانس نسبی	-	۰/۳۱۲۳	۰/۲۰۶۶	۰/۱۰۴۲	۰/۰۸۵۸
واریانس جمعی	-	۰/۳۱۲۱	۰/۵۱۸۹	۰/۶۳۳۱	۰/۷۰۸۹

منابع

- Batrual, R., E.A. Carbonell and D.E. Green. 1985. Multivariate analysis of a collection of soybean cultivars for Southwestern Spain. *Euphytica*, 34: 113-123.
- Bhatt, G.M. 1973. Significance of path coefficient analysis in determining the nature of character association. *Euphytica*, 22: 338-343.
- Ebrahimzadeh, H. 1994. *Plant physiology*. Tehran University Publications. 238 pp.
- Emam, Y. 2003. *Cereals Agronomy*. Shiraz University Publications. 194 pp.
- Johnsone, R.R. and D.W. Wichern. 1988. *Applied multivariate statistical analysis*. Prentice Hall Int. Hnc. 312 pp.
- Kroonenberg, P.M., K.E. Basford and A.G.M. Ebskamp. 1995. Three-way cluster analysis and component analysis of maize variety trials. *Euphytica*, 84: 31-42.
- Mehravarn, L. 2010. Identification and mapping of QTL controlling dry stress in double haploid line of barley. M.Sc. Thesis at University of Zabol, 139 pp.
- Morphy, D. P.L., T.S. Cox and D.M. Rodgers. 1992. A multivariate approach to the analysis of cereal crops structure at harvest. *European Society for Agronomy*, 23: 194-195.
- Pessaraki, M. 1999. *Handbook of plant and crop stress*. Marcel Dekker Inc. Massachusetts. 345 pp.
- Sajadian, S.M. 2011. Identification and mapping of QTL controlling seed quality related traits in barley. M.Sc. Thesis at University of Zabol, 127 pp.
- Seraji, M. 2013. Mapping genomic regions of morphological and physiological traits of wheat under salinity stress conditions in hydroponic environment. M.Sc. Thesis at University of Zabol, 186 pp.
- Taiz, L. and E. Zeiger. 1998. *Plant Physiology*, Sinauer Associates, Inc., Publisher, Sanderland, 256 pp.
- Taj bakhsh, M. and A.A. Pormirza. 2003. *Cereals Agronomy Oromiyeh University Publications*, 314 pp.

Evaluation of Morphology Traits of Barley Double Haploid Lines under Hydroponic Conditions

Hassan Moslemi¹, Mahmoud Solouki² and Barat Ali Fakheri²

1- M.Sc. Student, University of Zabol, (Corresponding author: moslemi.hasan@yahoo.com)

2- Associate Professor, University of Zabol

Received: August 23, 2014

Accepted: November 12, 2014

Abstract

The experiment was arranged based on a completely randomized block design, with two replicates in hydroponic conditions at The University of Zabol in 2013. In present study, 72 barley double haploid lines along with two parents were experimented. The measured traits including: fresh and dry weight of root and shoot and their ratio, length of root and shoot and their ratio, length of the largest leaf, length of total plant, the concentration of chlorophyll and relative water content. Statistical analysis was conducted for phenotypic surveys such as analysis of variance, mean comparison, correlation between traits; cluster analysis, principal component analysis and factor analysis. Variations among lines were significant for all traits (except Relative water content). Based on mean comparison 9 lines (4, 5, 30, 33, 36, 39, 49, 67 and 72) were superior, to other. Using cluster analysis grouped lines 7 were identified. Maximum correlation was seen between length of root and length of total plant ($r=0.925$). In PCA (principal components analysis) analysis, four principal components explained 62% of the total variability and Factors analysis extracted several invisible factors that explained over 71 percent of total variance.

Keywords: Barley, Correlation, Factor analysis, Hydroponic Condition, Principal component analysis